

הבטים שונים של הקשרים בין יהודי המגרב לארץ-ישראל, מהמאה ה-16 ואילך נדונים בארבעה מאמרים בחוברת זו, ושלושה מהם (מאת א' דוד, ה' גולדברג, א' חזן) הושמעו בכינוס הבינלאומי 'מערב-מזרח', שהתקיים במכון בן-צבי בירושלים באביב התשמ"ד. מתקשר אליהם מחקר על מקובלי דרעה, שגם בו ניכרים הקשרים בין יהודי המגרב לארץ-ישראל. עוד בחוברת זו: מאמר על הגניזה, או הגניזות, במצרים ובמזרח; ומאמר על יהדות לבנון, שהקיץ עליה הקץ במלחמת לבנון שנסתיימה זה עתה.

□ כמעט מאה שנה לאחר שנחשפה הגניזה בקאהיר, שמטמוניה הזינו את כל ענפי מדעי היהדות, עדיין חלוקים חוקרים בשאלות הקשורות בה עצמה, כגון: איפה גנזו — בבית-הכנסת או בכית-קברות? מדוע נגנזו בה כתבי חולין? מאמרם של הפרופסורים מרק כהן וידידה סטילמן מתמודד עם שאלות אלו, בשלבו שני אופני מחקר: הראשון — בוחן את המקורות בדברי גילוי הגניזה; השני — סוקר באמצעות עבודת-שדה את מנהגי הגניזה בקהילות ישראל במזרח. מימצאי המחקר ההיסטורי-אתנוגרפי המשולב מאירים את תעלומות הגניזה בקאהיר, ומעבר לכך, מתארים את מנהגי הגניזה בדורות האחרונים. למימצאים אלה עשוי להיות גם ערך מעשי, אולי עוד יהיה אפשר להציל חלק מגניזות אלו שהיו בכל קהילה וקהילה במזרח. כמרכן ראוי לציין את הניסיון המעניין שנעשה במחקר זה, לשלב שתי דיסציפלינות, היסטוריה ואתנוגרפיה, שילוב העשוי להפרות מחקרים נוספים בחקר מורשת יהדות-המזרח. פרופסור מרק כהן מרצה על ההיסטוריה של היהודים בארצות האסלאם באוניברסיטת פרינסטון, ניו ג'רסי; פרופסור ידידה סטילמן מרצה במחלקה ללימודים מזרח-תיכוניים וקלאסיים באוניברסיטת המדינה של ניו יורק בנינגהמטון.

□ במקורות שונים בארץ-ישראל ובצפון-אפריקה מהמחצית השנייה של המאה ה-16 ואילך מוזכרים מקובלי דרעה. ד"ר רחל אליאור דנה בקדמות הישוב היהודי בדרעה, במקובליה, במסורות עליהם, בכתביהם, בייחודם וכמאפייניהם. במסורות על מקובלי דרעה בולטים שלושה מאפיינים: הזיקה בין חכמי דרעה להתגלות הזוהר; קדמות המסורות המובאות בשמם; ייחודן של מסורות אלה מן המאה ה-16, ובמיוחד זיקתן לכוחות אוקולטיים.

המחברת מרצה בחוג למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים.

□ מקורות על עליות של יהודים מהמגרב יש בידינו מאמצע המאה ה-15, אף שודאי הן קדמו לכך. במאה ה-16 יש כבר קהילות של מערבים בירושלים ובצפת,

ובהן, במיוחד בצפת, היה ריכוז ניכר של מקובלים. ד"ר אברהם דוד מסכם מקורות אלה ודן גם בסיוע הכספי שהגישו קהילות המגרב ליהודי א"י באותה תקופה. המחבר הוא חוקר ומועסק באוניברסיטה העברית בירושלים.

□ יהדות טריפוליטאניה (לוב) לא ניכרה כחטיבה לעצמה בארץ-ישראל בדורות הקודמים, אולי משום שהיתה חלק מהעדה המערבית. כמאמר, שהוא ראשון בתחומו, סוקר פרופסור הרווי גולדברג את המקורות על אודות אישים שעלו מטרפוליטאניה לארץ במאה ה-19 ושד"רים שיצאו מהארץ לשם. המחבר הוא פרופסור לאנתרופולוגיה חברתית באוניברסיטה העברית בירושלים.

□ פרופ' שמעון שורצפוקס דן במאמרו בשני עניינים שנתעוררו לאחר כיבוש מארוקו על ידי צרפת בשנת 1912. האחד – מתן אזרחות, משמע חסות, צרפתית ליהודים המרובים שהיו דורשיה בארץ; השני, שהיה כרוך בראשון – ניסיון להכפיף לשלטונות הצרפתיים את איסוף הכספים באמצעות שלוחים בקהילות המגרב הצרפתי למען יהודי ארץ-ישראל. ניסיון זה נכשל עקב התנגדות היהודים המערבים בארץ ובארצות מוצאם. המחבר הוא פרופסור לתולדות עם ישראל באוניברסיטת בראזיל.

□ שלוחי ארץ-ישראל זכו למידה גדושה של הערצה וחיבה בקהילות ישראל במגרב, ויחס זה בא לידי ביטוי, בין היתר, בפיוטים לרוב שנכתבו לכבודם. ד"ר אפרים חזן מביא דוגמאות לפיוטים אלה, מהם שירי-שבח ומהם קינות על שד"רים שנפטרו במהלך שליחותם, מאת הפייטנים: ר' דוד חסין, ר' יעקב בירדוגו ור' אליהו סדבון. המאמר דן בהבטים הספרותיים של שירים אלה ומציין את חשיבותם כמקור נוסף לידיעות על אותם שד"רים.

המחבר הוא מרצה בחוגים לספרות עברית וללשון עברית באוניברסיטה העברית בירושלים.

□ ולבסוף – על קהילות ישראל בלבנון. נתן שור מביא ידיעות עליהן מן התקופה העות'מאנית, שלוקטו מתוך כתבי נוסעים, רובם בלשונות זרות וחלקם ספרים גדירים. יהדות זו, למרות קירבתה לארץ וקדמותה, לא זכתה עדיין למחקרים ולכתובים מרובים על אודותיה. המחבר כבר פירסם כמה מאמרים שיסודם בכתבי נוסעים.

★

חוברת זו מסיימת שש שנים להופעת 'פעמים' והחוברת הבאה תפתח שנת מנוי נוספת. אנו פונים אל מנויינו הנאמנים לחדש את חתימתם על 'פעמים' לשנת תשמ"ו (חוברת 25-28) ואף להמליץ על כך למכריהם.

בברכת שנה טובה וחתימה טובה,
העורך